

KORRUPSIYANING SOLIQ ISLOHOTLARI SAMARASIGA SALBIY TA'SIRLARINI BAHOLASH

Turaev Boburshoh Shuxratjon og'li
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kirish: O'zbekistonda keng ko'lamlı solıq islohotlari boshlandi. Shu bilan birga, korrupsiya va solıq tavakkalchiligiga qarshi tizimli kurashish uchun solıq xizmatining o'rtı va uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallangan strategik boshqaruvini, maqsadlar va ularga erishish yo'llarini, samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) asosida faoliyatni baholash tizimini joriy etish mas'ul shaxslar va resurslarni taqsimlash zarur edi¹.

Soliq xizmati darajasida xavflarni rejalashtirish va baholash tizimi sezilarli takomillashtirishni talab qiladi. Solıq sohasidagi korrupsiyaga qarshi chora-tadbirlar korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha milliy siyosat hujjatlarida ham aks ettirildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat solıq xizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 26-iyundagi PQ-3802-son qarorini bajarish yuzasidan, shuningdek, davlat solıq xizmati organlari faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qabul qildi. O'zbekiston Respublikasi Davlat solıq qo'mitasi to'g'risida nizomga asosan Davlat solıq qo'mitasiga korrupsion holatlar yuzasidan quyidagi vazifalar yuklatildi:

- davlat solıq xizmati organlari xodimlariga korporativ etikani singdirish, korrupsiya faktlariga keskin barham berish bo'yicha ta'sirchan choralarni, shu jumladan xodimlar manfaatlarining to'qnashuvini hal qilish yo'li bilan amalga oshirish, ishga rasmiyatchilik bilan yondashishga barham berish, shuningdek, xodimlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasini ta'minlash, o'z xizmat faoliyati samaradorligini oshirish motivatsiyasi tizimini joriy etish va ular uchun xizmatni o'tashning munosib shart-sharoitlarini yaratish.
- davlat solıq xizmati organlarida korrupsiya holatlarini aniqlashga, ularning oldini olishga, qarshi kurashishga va bartaraf etishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqadi, tashkil etadi va ularni amalga oshirishda qatnashadi;
- qonun hujjatlarida belgilangan talablarga muvofiq Qo'mita tizimida korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklarning oldini olish choralarni ko'rish, shuningdek, huquqni qo'llash amaliyoti va qonun hujjatlarini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish yo'li bilan ularning sodir etilishiga ko'maklashuvchi sabablar va shartsharoitlarni aniqlash, tahlil qilish, bartaraf etish;

¹ Bekmurodov A.Sh., Korrupsiyaga qarshi kurashish. Darslik. Toshkent: "Akademiya", 2022. – 344 b.

➤ O'zbekiston Respublikasining "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni talablariga muvofiq Hududlararo inspeksiya faoliyati doirasida korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklarning oldini olish choralarini ko'rish, shuningdek, huquqni qo'llash amaliyotini va qonun hujjatlarini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish yo'li bilan ularning sodir etilishiga ko'maklashuvchi sabablar va shart-sharoitlarni aniqlash, tahlil qilish, bartaraf etish;

➤ Korrupsiya va boshqa suiiste'molchiliklarning paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaslik va oldini olish, xodimning shaxsiy va ishchanlik fazilatlarini, uning faoliyati samaradorligini tizimli o'rganish, shuningdek, soliq organlari faoliyatining turli yo'nalishlarida bilim va tajribaga ega kadrlar zaxirasini shakllantirish maqsadida xodimlar rotatsiya qilinadi.

Tadbirkorlik subyektlari vakillari, Davlat soliq qo'mitasi tomonidan taqdim etilgan statistik ma'lumotlar, shuningdek, Hisob palatasining hisoboti qo'shimcha soliqlar va sanksiyalar bo'yicha qarorlar ustidan shikoyat qilish jarayoniga ishonchsizlik holatlari mavjudligidan dalolat beradi. Ishonchli shikoyat qilish tartibining yo'qligi soliq ma'muriyatining korrupsion tarkibiy qismiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois soliq nizolarini hal etishning soliq to'lovchilar va aholi ishonchiga sazovor bo'lgan samarali tizimini yaratish, shu jumladan Davlat soliq qo'mitasi tuzilmasidan tashqarida mustaqil muassasa faoliyati yo'li bilan amalga oshirilishi zarur. Davlat soliq qo'mitasining soliqlarni hisoblash to'g'risidagi qarorini rad etish, tasdiqlash yoki o'zgartirish huquqiga ega bo'lgan soliq nizolarini sud tartibida hal etish maqsadga muvofiqdir.

Soliq xizmati organlarining yaxlitligini oshirish maqsadida Davlat soliq qo'mitasi rahbarlari lavozimlariga ochiq tanlov asosida tanlovni joriy etish imkoniyatlarini ko'rib chiqib, soliq xizmati ichki xavfsizlik bo'linmalarining mustaqilligi va samaradorligini oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Soliq xizmati organlariga ishga qabul qilish va boshqa lavozimlarga ko'tarishda aniq mezonlar va baholash metodologiyasi asosida shaffoflik va xolislik asosida ishga qabul qilish tizimini yanada takomillashtirish zarurdir. Shuningdek, soliq to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun moliyaviy sanksiyalar va jarimalar qo'llash orqali soliq xizmati organlarining byudjetini shakllantirish, shuningdek, undirilgan soliqlar va to'lovlar miqdoriga qarab xodimlarga ustamalar to'lash tartibini bekor qilish kabi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Korrupsiyaning ko'payishi natijasida xufyona iqtisodiyot rivojlanadi va bu soliq islohotlarini amalga oshirishga salbiy ta'sir qiladi. Ta'kidlash joizki, xufyona iqtisodiyotni qisqartirish bo'yicha hukumat tomonidan so'nggi 14 yil ichida bir qator islohotlar olib borilgan. Xususan, soliqlar soni 18 tadan 9 taga tushirilgan, soliq stavkalari: jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i - 22 foizdan 12 foizga, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i 35 foizdan - 15 foizga, qo'shilgan qiymat solig'i - 24 foizdan - 12 foizga pasaytirilgan.

Bundan tashqari, biznesni raqamlashtirish indeksi bo'yicha 190 davlat ichida 112-o'ringan – 43-o'ringa, Xalqaro korrupsiya indeksiga ko'ra, 180 ta davlat ichida 172-o'ringan – 126-o'ringa, biznesni yuritish indeksi bo'yicha 190 ta davlat ichida 147-o'ringan – 69-o'ringa ko'tarilgan. Biroq, mazkur ko'rsatkichlarga qaramasdan xufiyona iqtisodiyot ulushi tartibsiz ravishda 38 foizdan 62 foizga o'sgan (1-jadval)².

1-jadval

Xufiyona iqtisodiyotni qisqartirish bo'yicha amalga oshirilgan islohotlar va ularning soliqqa ta'sirining tahlili³

T/R	Islohot qilingan sohalar	2009	2012	2017	2022
1	Soliqlar soni	18	15	13	9
Soliq stavkalari:					
2	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	22%	22%	21%	12%
3	Foyda solig'i	35%	30%	20%	15%
4	QQS	24%	20%	20%	12%
5	Biznesni raqamlashtirish Jahon bankining "GovTech Maturity Index" (190ta davlat ichida - o'rin)	112	-	80	43
6	Korrupsiya darajasi "Transparency International" (180 ta davlat ichida - o'rin)	172	170	157	126
7	Biznesni yuritishdagi byurokratik to'siqlar "Doing business" (190ta davlat ichida - o'rin)	-	174	76	69
8	YAIMga nisbatan xufiyona iqtisodiyot ulushi	-	38%	50%	62%

Bundan tashqari, Xalqaro valyuta jamg'armasining 2021 yilgi hisobotida, rivojlanayotgan mamlakatlarda YAIMga nisbatan xufiyona iqtisodiyot ulushi 30- 39 foizni tashkil etishi belgilangan. Jahon bankining ma'lumotlariga ko'ra O'zbekiston Respublikasida 2021 yilda xufiyona iqtisodiyot ulushi 58,5 foizni tashkil etgan.

Soliq ma'muriyatchiligining ilg'or tajribasida soliq xizmatining samarali faoliyati (soliq yig'ish darajasi) va soliq organlaridagi korrupsiya darajasi o'rtasida teskari aloqa deb ataladigan narsa mavjud. Chunki xalq ishonch bildirgan soliq organigina soliq larni samarali undira oladi.

Buning uchun xizmat zamonaviy soliq ma'muri xususiyatlariga ega bo'lishi kerak, xususan:

- uzoq muddatli faoliyatni rejalashtira olish;
- soliq risklarini tizimli ravishda boshqarish;

² O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi rasmiy www.soliq.uz saytidagi ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tayyorlandi

³ Nabiye F.N., O'zbekiston respublikasining xufiyona iqtisodiyot ulushini qisqartirishda raqamli texnologiyalarning o'rni, Soliq va hayot" elektron ilmiy ommabop jurnali, 2023-yil 3-son

- xavflarni tahlil qilish asosida soliq to'lovchilar ustidan yetarlicha nazoratni amalga oshirish;
- mijozga yo'naltirilgan bo'lish;
- asosan elektron shaklda sifatli xizmatlar ko'rsatish;
- soliqlarni to'lash tartibi to'g'risida ma'lumot berish;
- malakali kadrlarga ega bo'lish.

2019-2023-yillarda O'zbekiston Respublikasining soliq tizimini isloh qilish strategiyasi loyihasi soliq siyosatini sifat jihatidan o'zgartirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun shart-sharoitlarni yaxshilash va soliq to'lovchilarning o'z-o'zini anglash darajasini oshirish bo'yicha jiddiy maqsadlar va bir qator zarur chora-tadbirlarni nazarda tutadi. Bu maqsadlar orasida:

- soliq majburiyatlarini ixtiyoriy bajarish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;
- soliqlar va preferensiyalar ma'muriyatchiligi samaradorligini monitoring qilishning inklyuziv tizimini yaratish;
- soliq tizimidagi xarajatlarini optimallashtirish;
- investitsiya muhitini yaxshilash;
- soliq tizimidagi jarayonlarini avtomatlashtirish;
- insonresurslari masalalari bilan bog'liq strategiya va amaliyotlarni takomillashtirish va boshqalar.

Islohotlarning bunday hajmi, shuningdek, ularning rejalashtirilgan tezligi ham soliq yig'ish, ham korrupsiya komponentini kamaytirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin⁴.

Xulosa

Xulosa qilib shuni alohida ta'kidlashimiz joizki, tadbirkorlik subyektlari vakillari, Davlat soliq qo'mitasi tomonidan taqdim etilgan statistik ma'lumotlar, shuningdek, Hisob palatasining hisoboti qo'shimcha soliqlar va sanksiyalar bo'yicha qarorlar ustidan shikoyat qilish jarayoniga ishonchsizlik holatlari mavjudligidan dalolat beradi. Ishonchli shikoyat qilish tartibining yo'qligi soliq ma'muriyatining korrupsion tarkibiy qismiga bevosita ta'sir qiladi.

Korrupsiyaning nafaqat oqibatlarini, balki sabablarini oldindan bartaraf etish bo'yicha ta'sirchan amaliy choralarni ishlab chiqish va amalga oshirish kelajakda o'z samarasini bermay qo'ymaydi, bizdan keyingi avlodga halollik va adolatga asoslangan sog'lom turmush-tarzini qoldirishimizga, yoshlar ongida yaxshi bilan yomonni, oq bilan qorani farqlay biladigan irodaviy kuchni hosil bo'lishiga sabab bo'ladi, sinov sifatida berilgan omonat umrni to'g'ri yashashlariga va natijada yaxshi kunlarni ko'rishlariga muhim omil bo'ladi. Har bir inson o'zidan iz qoldirishni

⁴ Bektemirov A., Taniyev A., Soliq va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. Samarqand.: "STEP-SEL" MChJ nashriyoti. 2023-256 bet.

xoxlaydi, bizdan kelajak avlodga qoladigan yagona esdalik bu halollikka asoslangan yaxshiliklar bo'lishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risidagi" 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son farmoni

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni savarali amalga oshirish tadbirlari to'g'risida"gi 2020 yil 6 oktyabrdagi PF-6079 sonli Farmoni

3. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Soliq ma'muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-455-sonli qonuni, 2017 yil 18 dekabr

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 12 yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish ishlarining samaradorligini reyting baholash tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-81-son Qarori.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 22 oktabrdagi "Normativhuquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini korrupsiyaga qarshi ekspertizadan o'tkazishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5263-son Qarori.

6. "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29-iyundagi PF-6013-sonli Farmoni

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 6 iyuldagi "Korrupsiyaga qarshi murosasiz munosabatda bo'lish muhitini yaratish, davlat va jamiyat boshqaruvida korrupsiyaviy omillarni keskin kamaytirish va bunda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6257-son Farmoni.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 6 iyuldagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatini samarali tashkil etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-5177-son Qarori.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 7 dekabrdagi "Sudyalarning chinakam mustaqilligini ta'minlash hamda sud tizimida korrupsiyaning oldini olish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-6127-son Farmoni.

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 maydagi "O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-5729-son Farmoni.

12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat soliqxizmati organlari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 26-iyundagi PQ-3802-son qarori

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Soliq ma'muriyatchiligini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni 2017-yil 18-iyuldagi UP -5116-son. <http://lex.uz/docs/3271161>.

14. "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-5468-son qarori <http://lex.uz/docs/3802374>

15. Bogdanov I.Ya., Kalinin A.P. Korrupsiya v Rossii: sotsialno-ekonomicheskiye aspekti. M., 2001; Houston D.A. Can Corruption Ever Improve an Economy // Cato Journal. 2007. Vol. 27. № 3

16. Bekmurodov A.Sh., Korrupsiyaga qarshi kurashish. Darslik. Toshkent: "Akademiya", 2022. – 344 b.

17. Богданов И.Я., Калинин А.П. Коррупция в России: социальноэкономические аспекты. М., 2001; Houston D.A. Can Corruption Ever Improve an Economy // Cato Journal. 2007. Vol. 27. № 3

18. Nurmuxammedova, G. B. (2020). Korrupsiyaga qarshi kurashish usullari va mexanizmlarining nazariy-huquqiy tahlili. Jurisprudence, 1(1).

19. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. –T: "Sharq", 2009. -448 b.

20. Bektemirov A., Taniyev A., Soliq va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. Samarqand.: "STEP-SEL" MChJ nashriyoti. 2023-256 bet.

21. Alimardonov M., To'xсанov Q. Soliq nazariyasi. –T.: "O'zbekiston Yozuvchilaru yushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti", 2005. -175 b.

22. Malikov T., Xaydarov N. Budjet (tizimi, tuzilmasi, jarayoni).

23. <http://www.lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti

24. <http://www.mf.uz> – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti

25. <https://anticorruption.uz/> – O'zbekiston Respublikasi korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining rasmiy veb-sayti.

26. <http://www.soliq.uz> – O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi sayti

27. <http://www.stat.uz> – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi sayti